

şekliyle Kur'an'da geçmemekte, "Şu bir gerçek ki biz sana 'tekrarlanan yedi'yi ve yüce Kur'an'ı verdik" (el-Hicr 15/87) meâlindeki âyetle "seb'an mine'l-meşânî" ifadesi ve "Allah sözün en güzeline, birbiriyle uyumlu ve 'bıkılmadan tekrar tekrar okunan bir kitap' olarak indirdi" (ez-Zümer 39/23) meâlindeki âyetle kitabın (Kur'an-ı Kerîm) sıfatı olarak "meşânî" kelimesi yer almaktadır. Râgib el-İsfahânî, mesânî kelimesinin Kur'an sûreleri için kullanıldığını belirttiikten sonra Hicr ve Zümer sûrelerinde geçen bu kelimenin "zamanın geçmesiyle değerini yitiren şeylere benzemek-sizin tekrar tekrar okunan ve yeniliğini koruyan" mânasına geldiğini söyler (*el-Müfredât*, "şny" md.). es-Seb'u'l-mesânî terkihi hadislerde de yer almaktadır. Hz. Peygamber, Fâtiha'yı "Kur'an'ın en büyük sûresi" diye niteledikten sonra onun es-seb'u'l-mesânî ve kendisine verilen yüce Kur'an olduğunu söylemiştir (*Müsned*, IV, 211; V, 114; Buhârî, "Tefsîr", 1/1, 15/3, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 9; Tirmizî, "Şevâbü'l-Kur'ân", 1). Nitekim bu terkip, namazların her rek'atında okunması sebebiyle Fâtiha sûresinin isimleri arasında yer alır (bk. FÂTİHA SÜRESİ). Resûlullah, bir başka hadiste de İncî'e karşılık kendisine mesânînin verildiğini belirtmiştir (*Müsned*, IV, 107).

Müfessirler, söz konusu iki âyetin yorumu ve birbiriyle ilişkisi hususunda farklı kanaatlere sahip olmuştur. Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Abbas gibi sahâbîlerle bazı tâbiîn âlimlere göre Resûlullah'a verilen es-seb'u'l-mesânî, Bakara-A'râf arasındaki altı sûre ile Yunus sûresinden (veya Enfâl ve Tevbe'nin birleştirilmiş şekli) oluşan yedi uzun sûredir (seb'-i tivâl). Çünkü bu sûrelerde farzlar ve dinî hükümler ya da ibret veren haber ve kıssalar tekrarlanmaktadır. Hz. Ömer, Hz. Ali ve İbn Mes'ûd ile İbn Abbas'tan nakledilen diğer bir rivayete göre es-seb'u'l-mesânî Fâtiha sûresidir, zira Fâtiha her namazda ve her Kur'an okuyuşta başlangıç sûresi olarak tekrarlanmaktadır. Üçüncü bir yorum ise bununla Kur'an'ın tamamının kastedildiği yönündedir. Bu anlayış değişik bir tarikle İbn Abbas'a ve tâbiînden itibaren bazı âlimlere nisbet edilmiştir. Bu yorumları nakleden Taberî, sıhatlerine kanaat getirdiği hadislerle dayanarak es-seb'u'l-mesânî ile Fâtiha sûresinin kastedildiği yorumunun isabetli olduğunu söylemiştir (*Câmi'u'l-beyân*, XIV, 69-80). Konuyla ilgili olarak ileri sürülen birinci görüş, ikisi hariç seb'-i tivâl'in Medine'de nâzil olması dolayısıyla kronolojik açıdan problemli görünmektedir. Zira Mek-

kî olan Hicr sûresinde (15/87) "verdik" anlamında mâzî sığası kullanılmaktadır. Zemahşerî, Ebû Hayyân el-Endelüsî, Âlûsî ve Elmalılı Muhammed Hamdi gibi müfessirler, terkipte yer alan mesânî kelimesinin içerdiği ikili sistem muhtevassından hareketle Kur'an'ın nazmında bulunan birbirine zıt, fakat edebî kuruluş içinde konuya açıklık getiren anlatımlara dikkat çekmişlerse de sistemin içinde yer alan yedi sayısının konumunu ve inceliğini açıklığa kavuşturamamışlardır.

Çağdaş müfessirlerden Emîn Ahsen Islâhî, Kur'an'da ikili ve bundan oluşan yedili bir yapı bulunduğu görüşünü savunur. Ona göre Hicr ve Zümer sûrelerindeki âyetler bunun açık delilidir. Islâhî Kur'an'ın, kendi içinde bütünlük arzeden en önemli yapı olarak tek tek sûreleri kabul etmekle birlikte sûrelerin bir araya gelerek teşkil ettiği bütünün tek bir sûrenin içerdiği anlamdan daha güçlü olduğunu söyler. Islâhî, Kur'an sûrelerinin birbiriyle eşleşerek ikili grupları oluşturduğunu, ikili grupların da belli bir düzen içinde birleşerek yedi grubu meydana getirdiğini belirtir. Fâtiha, Nûr, Ahzâb ve Hucurât sûreleri ise yedili gruptan hiçbirine girmez. Çünkü Fâtiha, Kur'an için bir önsöz mahiyetinde iken diğerleri öteki grup ve sûrelerin tamamlayıcısı durumundadır (*Birşık, Divân: İlmî Araştırmalar*, sy. 11 [2001], s. 70-77).

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, IV, 893-894; *Müsned*, IV, 107, 211; V, 114; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Sıdkî Cemîl el-Attâr), Beyrut 1415/1995, XIV, 69-80; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmecûd v.dğr.), Riyad 1418/1998, III, 416; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, Beyrut 1401/1981, XIX, 213; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhtâ* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmecûd v.dğr.), Beyrut 1413/1993, V, 452; VII, 406; Ebû'l-Fidâ İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-âzîm* (nşr. Mustafa Seyyid M. Fazl el-Acmâvî v.dğr.), Kahire 1421/2000, I, 151-159, 245-247; III, 9; VII, 135; VIII, 274-276; XI, 123-124; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XIV, 78-79; XXIII, 258-259; Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3074-3075; Abdülhamit Birşık, "Kur'an'da İç Bütünlük: Islâhî'nin Tefsir Yöntemi", *Divân: İlmî Araştırmalar*, sy. 11, İstanbul 2001, s. 70-77; a.mif., "Islâhî, Emîn Ahsen", *DİA*, XIX, 192.

ABDÜLHAMİT BİRŞIK

es-SEB'U'L-TIVÂL (السبع الطوال)

İmrüülkays b. Hucr, Tarafe b. Abd, Zühayr b. Ebû Sülmâ, Lebid b. Rebia, Amr b. Külsûm, Antere ve Hâris b. Hillize'nin muallakalarına verilen yedi uzun kaside anlamında isim (bk. MUALLAKÂT).

es-SEB'U'L-TUVEL (السبع الطول)

Kur'an-ı Kerîm'in uzun sûrelerinden Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En'âm, A'râf ve Tevbe'nin (veya Yunus) ortak adı (bk. SÜRE).

SEBÜK TEGİN (سبكتين)

Ebû Mansûr Nâsîrü'd-dîn ve'd-devle Sebük Tegin b. Kara Beckem (ö. 387/997)

Gazneliler hânedanının gerçek kurucusu ve ilk hükümdarı (977-997).

Bugün Kırgızistan sınırları içinde yer alan Isık Göl civarındaki Barshân (Barsgan) bölgesinden veya Barshân adlı Türk boyundan olduğuna dair iki görüş bulunmaktadır. Bir akın sırasında komşu kabilelerden Tuhsılar'a esir düştü ve Sâmanî Emîri I. Nûh zamanında (943-954) Buhara'ya getirildi. Burada Sâmanî kumandanlarından Alp Tegin tarafından satın alındı (348/959). Sebük Tegin, Alp Tegin'in himayesiyle Sâmanî sarayında hızla yükseldi ve önemli görevlere tayin edildi. Alp Tegin onu kızıyla evlendirdi. Maiyetindeki Türk kumandanlarıyla Gazne'yi ele geçirip Türk hâkimiyetinin temellerini atan Alp Tegin'in ölümünden (352/963) sonra Sebük Tegin onun yerine geçen oğlu Ebû İshak İbrâhim'in en güvenilir adamı oldu. Ebû İshak İbrâhim'in oğlu olmadığı için yerine Türk asıllı kumandanlardan Bilge Tegin ve onun ölümünün ardından Böri Tegin geçti. Böri Tegin'in başarısız olması sebebiyle görevden uzaklaştırılması üzerine Sebük Tegin emirler tarafından devletin başına getirildi (366/977). Görünürde Sâmanîler'in bir valisi gibi hareket etse de bağımsız Gazneliler Devleti'nin gerçek kurucusu Sebük Tegin'dir.

Sebük Tegin, devletin başına geçtikten kısa bir süre sonra Türk hâkimiyetini Gazne'den Doğu Afganistan'daki Zâbülistan bölgesine kadar genişletti. Zâbülistan asillerinden birinin kızıyla evlenerek bölge hakimiyetini kazanmaya çalıştı. Büst üzerine yürüyüp buranın hâkimi Togan Tegin'i mağlup ederek şehre hâkim oldu (366/977 veya 367/978). Ardından Toharistan'ı ele geçirdi. Zemindâver, Doğu Gur ve Kusdar bölgelerine kadar ulaştı. Askerî açıdan stratejik öneme sahip Leşker-i Bâzâr şehri-ni kurdu. Daha sonra Hindistan'a akınlara

başladı. Ancak merkezi Kâbil vadisi olan Vayhand Hindûşâhî hânedanı Gazneliler'in Kuzey Hindistan'da yayılmasına bir engel teşkil ediyordu. Sebûk Tegin, Gazneli akınlarını durdurmak için harekete geçen Hindûşâhî hükümdarı Caypal'i iki defa yenilgiye uğrattı. 1 milyon dirhem para ile elli fil vermesi ve sınır bölgesindeki bazı kale ve kasabaları Gazneliler'e terketmesi şartıyla Caypal ile bir anlaşma yapıldı. Ancak Caypal anlaşmaya uymayıp Kuzey Hindistan'daki diğer Hint racalarıyla bir ittifak oluşturdu ve fillerle takviyeli büyük bir ordunun başında Gazne'ye doğru yürüdü, ancak yenilgiye uğramaktan kurtulamadı (376/986). Sebûk Tegin, bu galibiyetten sonra Lâmgân ve Peşâver arasındaki toprakları hâkimiyet alanına kattı. Bu bölgede oturan Halaç Türkleri ve Afganlar da onun emrine girdi. Seferler sonunda adı geçen yerlerde hutbe Sebûk Tegin adına okunmaya başlandı ve adına sikke basıldı.

Sebûk Tegin'in ülkesini genişlettiği bu dönemde Sâ mânî Devleti çökmeye ve dağılmaya yüz tutmuştu. Bu durumda Sâ mânîler'in son dayanağı kendilerine tâbi olmayı sürdürdüler Sebûk Tegin idi. Sebûk Tegin, Keş şehri civarında yapılan görüşmede Sâ mânî Emîri II. Nûh'a sadakat yemini etmiş ve düşmanlarına karşı ona yardımcı olmaya söz vermişti. Bu sırada Sâ mânî Devleti'nin Türk kumandanlarından Horasan Sipehsâlârî Ebû Ali es-Simcûrî ve Fâik el-Hâssa, II. Nûh'a karşı birleşerek Buhara'ya hâkim olmak istediler. Zor durumda kalan II. Nûh, Sebûk Tegin'i yardımına çağırdı. Oğlu Mahmud ile birlikte harekete geçen Sebûk Tegin, Herat yakınındaki savaşta (384/994) Ebû Ali ve Fâik el-Hâssa'yı mağlûp etti. Tahtını Sebûk Tegin'e ve oğluna borçlu olan II. Nûh, Sebûk Tegin'i Belh valiliğine, Mahmud'u Horasan sipehsâlârîliğine tayin etti.

Mahmud, Horasan'da Ebû Ali ve Fâik el-Hâssa'nın hücumuna uğrayıp Herat'a sığınmak zorunda kalınca Sebûk Tegin, Tûs'a doğru ilerledi ve şehir civarında Ebû Ali ile tekrar karşılaştı (385/995), Ebû Ali bu defa da mağlûp oldu. Savaşın ardından Fâik yardım istemek için Karahanlılar'ın yanına gitti, Ebû Ali ise af dilemek için gittiği Buhara'da tutuklandı (386/996). Karahanlı hükümdarlarından Nasr b. Ali, Fâik'in kışkırtmasıyla Buhara'ya hücum etmek üzere hazırlık yapmaya başlayınca II. Nûh yine Sebûk Tegin'den yardım istedi. Sebûk Tegin ordusunu Ceyhun'un kuzeyine geçirdikten sonra II. Nûh'u ordugâhına çağır-
dı. Ancak Vezir Abdullah b. Üzeyr, II. Nûh'u

Sebûk Tegin aleyhine yönlendirip bu çağrıya uymasını engelledi. Gazneli kuvvetlerinin Buhara'ya yürümesi üzerine II. Nûh kendisini yanıltan vezirini hapsetti. Sebûk Tegin savaş yapmadan Sâ mânîler adına Karahanlılar ile antlaşma imzaladı. Buna göre Sâ mânîler, Siriderya (Seyhun) sahasını Katvân çölüne kadar Karahanlılar'a bırakıyordu.

Karahanlılar ile anlaştıktan sonra Belh'e dönen Sebûk Tegin burada hastalandı ve Gazne'ye giderken Belh yakınlarındaki Madru Mûy köyünde vefat etti (Şâban 387 / Ağustos 997). Cenazesi Gazne'ye götürülerek orada toprağa verildi. Yerine veliaht tayin ettiği küçük oğlu İsmâil geçti. Sebûk Tegin askerleri tarafından çok sevilmiş, ölümünden sonra Gazneliler arasında "Emîr-i Âdil" lakabıyla anılmıştır. Çocuklarının yetiştirilmesi için özel bir dikkat göstermiş ve başarılı birer hükümdar olmalarını sağlamak maksadıyla onlar için *Pendnâme* adıyla bir eser kaleme almıştır. Başta Ebûl-Feth el-Büstî olmak üzere dönemin tanınmış şairleri onun için mersiyeler yazmıştı.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Abdülcebbar el-Uttbî, *Târîh-i Yemînî* (trc. Cerbâzekânî, nşr. Ca'fer-i Şîâr), Tahran 1345 hş., tür.yer.; Gerdîzî, *Zeynû'l-aşbâr* (nşr. Abdülhay Habîbî), Tahran 1347 hş., s. 166, 169-171; Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Târîh* (nşr. Kâsım Ganî – Ali Ekber Feyyâz), Tahran 1324 hş., s. 95, 99, 111, 200-207, 256, 450; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 683-687; IX, 102-103, 107-108, 130; Cüz-cânî, *Tabakât-ı Nâsirî* (nşr. Abdülhay Habîbî), Kâbil 1328 hş., I, 266-269; İbn Hallikân, *Vefeyât*, V, 175-176; Reşidüddin Fazlullâh-i Hemedânî, *Câmi'u'l-tevârîh* (nşr. Ahmed Ateş), Ankara 1957, II/4, s. 3, 5-16, 63, 157; Şebânkäreî, *Mecma'u'l-ensâb* (nşr. Mîr Hâşim-i Muhaddis), Tahran 1363 hş., s. 31-36, 41-45, 48; Muhammad Nâzim, *The Life and Times of Sultân Mahmûd of Ghazna*, Cambridge 1931, s. 28-33; C. E. Bosworth, *The Ghaznavids: Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran: 994-1040*, Edinburg 1963, s. 36-37, 39-45, 101, 120-121, 124-125, 272; a.mlf., "Sebûktigin", *IE²* (İng.), IX, 121; Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihî*, Ankara 1987, I, 127-135; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara 1990, s. 280-281, 283-284; Hanefî Palabıyık, *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler Devlet ve Saray Teşkilatı*, Ankara 2002, tür.yer.; Nûşâbâdî, "Sebûktegin-i Gaznevî", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1381, III, 499-503; Aydın Usta, *Sâ mânîler Devleti'nin Siyasî ve Kültürel Tarihî: 943-1005* (doktora tezi, 2003), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Ankara 2007, tür.yer.; a.mlf., "Sebûktegin'in *Pendnâmesi*", *İTED*, V/1-2 (1975), s. 206-211; a.mlf., "Gazneliler", *DİA*, XIII, 480-481; İbrahim Kafesoğlu, "Mahmud Gaznevî", *İA*, VII, 173-175.

ERDOĞAN MERÇİL

SEBZEVÂR

(bk. BEYHAK).

SEBZEVÂRÎ, Muhammed Bâkır (محمد باقر السبزواری)

Muhammed Bâkır b. Muhammed Mû'min es-Sebzevârî el-Horasânî
(ö. 1090/1679)

Usûliyye ekolü mensubu
İranlı Şîî âlimi.

1017'de (1608-1609) İran'ın Horasan eyaletine bağlı Sebzevâr'ın (Beyhak) Nâmin köyünde doğdu. Temel eğitimini memleketinde aldı. Babasının ölümü üzerine ilk gençlik yıllarında Sebzevâr'dan ayrılarak önce Irak'a, ardından Safevîler döneminde Şîî düşüncesinin merkezi haline gelen İsfahan'a gitti. Dinî ilimlerde Bahâeddin Âmilî, Muhammed Takî el-Meclisî, Hasan Ali b. Abdullah et-Tüsterî (eş-Şüsterî) ve Haydar Ali el-İsfahânî gibi âlimlerin öğrencisi oldu. Aklî ilimlerde daha ziyade Kâfî Muiz-züddin Muhammed b. Ca'fer ve Findiriskî'den yararlandı; kısa zamanda İsfahan'ın tanınmış âlimleri arasına girdi. Elde ettiği ilmî otoritenin yanında Safevî yönetimiyle yakın ilişkileri sayesinde önemli dinî makamlara getirildi. Küçük yaşta tahta çıkan Safevî Sultanı Şah II. Abbas döneminin (1642-1666) nüfuzlu veziri Hüseyin b. Refiüddin el-Mar'aşî'nin İsfahan ulemâsı içinde en çok itibar ettiği kişi olan Sebzevârî, Şîî ulemâsı ile iyi ilişkiler kurmaya çalışan şahın en yakınındaki âlimlerden biri oldu. Usûliyye ekolü mensubu bir âlim olan ve "sultânülulemâ, halife sultan" lakaplarıyla tanınan vezir, İsfahan'daki en önemli Şîî eğitim kurumu Abdullah et-Tüsterî Medresesi'nin müderrisliğini Hasan Ali b. Abdullah et-Tüsterî'den alarak onun öğrencisi Sebzevârî'ye verdi. Yine bu dönemde kendisine İsfahan cuma ve cemaat imamlığı yanında İsfahan şeyhülislâmı unvanı verilen Sebzevârî muhtemelen Ali Nakî el-Kemereî'den (ö. 1060/1650) sonra şeyhülislâmlık makamına getirildi ve bu makam yaklaşık üç yüz yıl boyunca onun ailesinden gelenlerin elinde kaldı (Hânsârî, II, 68). 1062'de (1652) hacca gitti ve bir yıl Mekke'de kaldı. Hastalandıktan sonra Damgan'a yerleşip orada vefat eden Şah II. Abbas'ın son günlerinde yanında bulundu (Kemal Seyyid, s. 226). Onun ardından tahta geçen oğlu Safî için iki yıl sonra İsfahan'da düzenlenen, isminin Şah Süleyman olarak değiştirildiği ikinci cülûs me-